

Ο οπλαρχηγός
Ιστού-σούφ.
Διακρίθηκε
σε πολλές
μάχες επειδή
δενόμειν
του τακτικού
τουρκικού
στρατού. Πρώ
δενόμειν
η σημαία της
Δημοκρατίας
του Πόντου
(φωτ.: Αρχείο
Α. Βασιλειά
κου).

Pontus Meselesi (1912 – 1923)

Stefanos Yerasimos

Günümüzde Pontus sorunundan söz edilmesi, uzun bir geçmişi olan Türk -Yunan

anlaşmazlığına, birbirleriyle bağdaştırılması olanaksız iki görüş daha eklemekten başka bir işe yaramamaktadır. Türklere göre sorun, Yunanlıların emperyalist megalomanyaklarının yol açtığı ve dolayısıyla hak ettiği akıbete varan bir yanılığdan ibarettir. Yunanlılara göre ise Yunan soyunun Türklerin barbarlığı sonucu katlanmak zorunda kaldığı büyük acılardan bir başkasıdır. ki tarafın tek anlaştıkları nokta, olaylara olguların incelenmesini önleyen kalıpcı bir bakışla yaklaşılmasıdır. Bu yüzden sorunun bugüne dek gerçekten incelendiğini söylemek olanaksızdır. Oysa, Pontus meselesinin, Osmanlı mparatorluğu'nun son zamanlarında patlak veren ulus çatışmaları çerçevesinde, pek çok nedenle, örnek değeri taşıyan bir olay olduğunu düşünmek mümkündür. Zaman ve mekan yönlerinden sınırlı oluşu, çerçevesinin çizilmesini kolaylaştırmaktadır. Geniş kamuoyu tarafından unutulmuş bir olay oluşu, heyecanlardan arınmış bir biçimde ele alınmasını ve böylece Cumhuriyet Türkiye'si ile Osmanlı mparatorluğundan ayrılan öbür halkların birbirine karşı bıkmadan yönelttikleri isyan ve baskı suçlamalarını değerlendirecek bir kıstas bulunmasını sağlayabilir. Bu anlamda Ermeni meselesi gibi karmaşık olayların aydınlatılmasına da yardımcı olabilir...

Dönemin büyük güçleri tarafından, Ortadoğu politikasında doğurduğu zaman önemli sonuçlara rağmen, oldukça önemsiz bir olay görülmesi, arşivlerde Pontus belgelerinin ayrı bir başlık altında sınıflandırılmasına yol açmıştır. Nitekim bu olayla ilgili belgeler Türkiye, Kafkasya, Yunanistan vb. dosyalara dağılmış durumdadır. Öte yandan bildiğim kadarıyla bu konuda hiç bir inceleme

yapılmamıştır...Atina'da bölgeden göç edenlerin kurdukları özel bir kuruluş olan ve 1930'lu yıllardan beri Pontus arşivi diye, ama daha çok etnografik çalışmalara yer veren bir dergi yayınlayan aynı adlı arşivden söz edilebilir.

Pontus bölgesi kabaca,

Osmanlıların Gümüşhane, Lazistan, Samsun (Canik)

sancaklarını kapsayan Trabzon

vilayetini içine

almaktadır. Cizye

kayıtlarına

göre bu bölge 16.yüzyıldan beri

Anadolu'daki Hıristiyanların

en kalabalık olduğu yerd. Bunların büyük bölümü Ortodoks Hıristiyan idiler, yani Ermeni değildiler ama o dönemde Ortodoksların Yunanlı olduklarını söylemek güçtü. Çünkü bunların esas olarak 4. yüzyıldan itibaren Gürcülerin Hıristiyanlaştırılan iki ana gurubu olan Tzanlar (Canik bölgesinde) ile Lazların (Lazistan bölgesinde) soylarından geldikleri, genellikle Rumca konuşmakla beraber yerel bir diyalekt kullandıkları ve kendilerine özgü pek çok adetlerinin olduğu bilinmekteydi. Bunlara birde kıyı şeridindeki Yunan

kolonileriyle bölgeye özellikle Trabzon imparatorluğu (1207-1461) döneminde yerleşen, Helenleşmiş büyük Bizans ailelerinin soyundan gelenleri eklemek gerekir. Türk fethinden sonra Tzanların ve Lazların büyük bölümü slamiyet'i kabul etmiş, bir bölümü de 19. yüzyılda uyanan Yunan milliyetçiliğinin etkisi altında yeniden Hıristiyanlığa dönen Of yöresinde yaşayanlar, yani Oflular gibi, iki din arasında, iyi belirlenmemiş bir inanca bağlı kalmışlardır.

Bu Ortodoks Hıristiyan nüfus,

19.yüzyılın başında yeni bir canlanma sürecine giren kilise ile yeni

burjuvazinin birlikte yürüttükleri çabaların etkisi altına girecek ve kökeni ne olursa olsun Anadolu'da

yaşayan, Türkçe yada Rumca konuşan bütün Ortodoks Hıristiyanlar gibi, Yunan Ulusuna ait olma duygusunu benimsemeye başlayacaklardır. ...

Sorunun niceliksel yönüyle ilgili olarak, sonu gelmez sayılar savaşına girmeden, 19.yüzyılın sonunda,

bundan böyle Yunan ulusal etkisine tabi oldukları için Rum diye

adlandıracağımız nüfusun, 1890'lara doğru Cuinet'in verdiği rakamlara göre toplam nüfusun yaklaşık beşte birini (800bin Müslüman ve 50 bin Ermeni'ye karşılık 200 bin Rum) oluşturduğunu söyleyebiliriz...

Ekonomik güç ister istemez siyasi istekleri de harekete geçirecekti. Aydınların ulusal Helen ideallerini benimsemeleri 19.yüzyılın ikinci yarısına dek gider ve 1870'te

stanbul'da yayınlanan Pontus'la ilgili bir kitapta bu inancın hayli kökleştiği görülür. Ancak siyasi bir eylemin mümkün olduğu fikri 1908 Jön Türk devriminden sonra doğacak, 1912 Balkan savaşıyla gelişecek ve 1914'te 1. Dünya savaşının başlamasıyla siyaset gündemine girecektir. O dönemde artık önemli bir ekonomik ve aydın çekirdeğinin bulunmasına rağmen, eyleme geçme sırasında liderliğini dayatan hala kilisedir.Osmanlı mparatorluğunda baş gösteren milliyetçi hareketler içerisinde dini liderlerin rolleri henüz incelenmemiştir ve milliyetçiliğin sisleri arasında kaybolup gitmektedir. Bu liderlerin Yunanlıların gözünde "kutsal bir şehit", Türklerin gözünde"iğrenç hain" olarak görülmesi , bu iki vafa sahip olsalar bile başka pek çok özelliği olan bu insanların siyasi kişiliklerinin gerektiği gibi çözümlenmesine olanak bırakmamaktadır. Oysa Pontos olayının başını çekenler, gerek mizaçları gerek siyasi bağlılıkları bakımından birbirlerinin tam zıddı olan iki din adamıdır.

O sıralarda Ortodoks Kilisesi içerisinde karşıt iki eğilimin bulunduğu kimse için bir sır değildir. Bunlardan Neo Emperyalist diyebileceğimiz birincisi, yeni Yunan Devletinin Osmanlı mparatorluğu ile yeni kurulan Balkan Devletlerinin topraklarına dağılmış olarak yaşayan bütün Rumları içine alacağı noktaya kadar yayılmasından yanadır. Bu seçenek hem Venizelos'un politikasıyla hem de sonradan Britanya mparatorluğu'nun Lloyd George'un başkanlığı sırasında benimseyeceği liberal politikayla özdeşir. Daha çok eski (paleo) emperyalist diye görülebilecek olan ikinci eğilim ise kilise hiyerarşisinin çevresinde ve Ortodoks Patriği'nin denetimi altında Bizans mparatorluğu'nun yeniden kurulmasını hedeflemektedir. Ve Patrik 3. Yuvakim'in güçlü kişiliği ve kilit noktalara yerleştirdiği sadık adamları sayesinde ağır basan eğilim bu ikincisi olacaktır. Yunanistan'ın Osmanlılardan kopardığı her vilayetteki metropolit makamının, Yunanistan'daki bağımsız kiliseye bağlanmak üzere Patrikliğin denetiminden çıktığı göz önüne alınırsa, oraya buraya dağılımı, Rum halkının stanbul'daki Kutsal Sinod'u (Patrikhane meclisini) neden mutlu etmediğini almak kolaylaşır.

Samsun makamından sorumlu Amasya metropoliti Ghermanos Karavangelis ilk eğilimden yanadır.1900 ile 1907 yılları arasında Kastoria (Kesriye) metropoliti iken, Osmanlıların Makedon topraklarında Rumlarla Bulgarların birbirine karşı verdikleri gizli savaşı kışkırtanlardan biri de

odur. Yörede Yunan etkisinin artmasından çekinen Rus elçisinin ısrarı üzerine Türk Hükümeti metropolitin merkeze alınmasını istemeye karar verir, ama Karavangelis bir yıl sonra, 1908'in Ocak ayında Amasya metropoliti olarak atanır. Yeni atandığı görevinde de eski faaliyetlerine başlamakta gecikmeyecektir. Kadıköy, halkının çoğunluğu hatta tümü kısa bir süre önce kırdan göç etmiş Rumlardan oluşan Samsun'un bir varoşudur. Germanos, 1908 devriminin ardından, görünüşte bir öz savunma örgütü kurmayı gerektirecek herhangi bir yerel huzursuzluk yokken, ilk silahlı milis teşkilatını bu mahallenin gençleri arasında kurar....Yunanlı Destounis şirketinin bir gemisiyle getirilen ve Kadıköy'de Mercanis'in kahvehanesine depolanan elli kadar Manlicher marka tüfek, Pontus'ta ilk milis teşkilatını silahlandırmaya yarayacaktır. Ortada dolanan rivayete göre metropolit iki siyah atın çektiği kapalı arabasında güya kimliğini gizleyerek, kırdan çalışan birliklerini denetlemeye gidermiş ve Balkan savaşı patlak verince de milislerinde yirmi kadarını Yunan ordusunun yanında çarpışmak üzere cepheye göndermiş.

Aslında Pontus meselesi denilen olay dizisinin kökeninde Balkan savaşı yer almaktadır. Anadolu köylüleri tarafından bir bütün olarak hiç de iyi karşılanmayan seferberlik, kilise ve okulun propagandasının kurtarıcı olarak tanıttığı ordulara karşı savaşmaları söz konusu olduğunda Pontuslu Rumlar tarafından daha da kötü algılanmıştır.O tarihe kadar silah altına alınmaması insanların düzenli orduya besledikleri nefretle, ulusal duyguların bunda ne kadar etkili olduğunu birbirinden ayırmak zorsa da, savaşın ilk aylarında askerlerin ordudan kitlesel bir biçimde kaçtıkları bir olgudur. Silahlarıyla yada silahsız olarak memleketlerine dönen köylüler, köylerinde yaşamaya cesaret edemezler ama, yine de ailelerini korumak ve tarla işlerine yardımcı olmak amacıyla köylerinin civarında kalırlar. Böylece kendiliğinden kurulur.

Hükümetin bölgede Balkan göçmenlerinin bir bölümünü yerleştirmeye çalışmasıyla, olayların ikinci bir aşamasına geçilir. Rum köylülerin göçmenleri kendi köylerine kabul etmemekte kararlı olmaları otoritelere ilk başkaldırı eylemlerini başlatır. Çarşamba yolu üzerindeki Kirazlık köyüne bir grup göçmenin yerleştirilmek istenmesi girişimi, jandarmalarla silahlı çetelerin ilk kez karşı karşıya gelmelerine yol açar. Göçmenlerin Çırahman, Ökse, Tevkeris, Çinit, Andreandon, Çınarlı köylerine yerleştirilme girişimleri de aynı şekilde, silahlı çatışmalara neden olur ve sonunda söz konusu köylerin eşrafına uygulanan baskıya rağmen göçmen yerleştirme girişimi önlenir. Böylece Birinci Dünya Savaşı'na, yalnızca Samsun yöresiyle sınırlı görünmekle birlikte bir ön ayaklanma havasında girilir.

Birinci Dünya Savaşı öncesinde başlatılan genel seferberlik ve Hıristiyan yükümlülerin "amele taburlarına" yazılmaları da doğal olarak asker kaçaklarının sayısını artırır. Kaçakların köylerin civarında saklandıklarını ve ailelerince beslendiklerini bilen jandarma, aileler üzerinde baskı yapar, bu da çetelerin bireysel ya da örgütlü olarak cezalandırma eylemlerine girişmelerine neden olur; böylece her baskı ve eylemin etnik açıdan yorumlandığı şiddet eylemleri giderek tırmanmaya başlar.

Aynı dönemde metropolit de kaçaklara mali yardım sağlamak üzere devreye girerek Samsun'lu eşrafi seferber eder. Hükümetin işe karışması bunlardan bazılarını yeraltına geçerek çetelere katılma zorlar ve bu da çetelerin ekonomik olduğu kadar siyasi bakımdan yapılanmalarını doğurur.

Durumun vahameti karşısında hükümet 1915 sonbaharında, olaylara en fazla karışan ve göçmenlerin yerleştirilmesini önlemiş olan köylere karşı (Ökse, Çırahman ve Tevkeris) ilk cezalandırma hareketine girişir. Köyler ateşe verilir, nüfus dağıtılır ve işe yarar erkekler, en tanınmış Vasil Usta olan şeflerin etrafında örgütlenmeye başlayan çetelere katılırlar. Karısının namusunu korumak için çeteci olan bu asker kaçağı, doğrulanması zor bazı bilgilere göre 1915'te Sivas askeri hapishanesine saldırmış ve bir Rus generalini kurtarmıştır. Kimin hesabına ? Bunu cevaplamaya olanak yoktur ama, ister gerçek ister efsane olsun bu eylem, Pontus olaylarının ilk aşamasına damgasını vuran bir siyasetin niteliğini ele veren bir eylemdir: Rusya etkisi.

1916 yılının başında, Ruslar Karadeniz kıyısında Trabzon'un işgali ve Çarlık ordusunun Tirebolu

yakınlarındaki Harşit nehrine kadar ilerlemesiyle sonuçlanan bir saldırı başlatırken, Londra'da Sir Mark Sykes ve François Georges Picot, Osmanlı

mparatorluğu'nun bölüşülmesiyle ilgili taslağın son rötuşlarını yapar ve Rus hükümetinin onayını almak üzere Petrograd'a giderler. Görünüşte gafil avlanmış olan Rus hükümeti konuyla ilgili tavrını belirtmek amacıyla alelacele toplanır. Tartışılacak sorunlardan biride Anadolu'nun Karadeniz kıyısındaki Rus - Türk sınırıdır. 17 Mart 1916'da yapılan ilk bakanlar kurulu toplantısında Donanma sınırın Sinop'tan başlamasını ister, fakat Kara Kuvvetleri gerisi sağlama alınmış olmayan çok uzun bir kıyı konusunda endişelidir...

Sazanov Petrograd'daki Fransa elçisi Paleologue'a Osmanlı mparatorluğunun paylaşılmasıyla ilgili İngiliz- Fransız - Rus anlaşmalarında "Trabzon'un batısında belirlenecek bir nokta" ibaresine yer verilir. Bununla beraber 2. Nikolas bu belgeye şu notu düşmüştür: İlk nokta hariç (yukarıda belirtilen durum) katılıyorum. Eğer ordumuz Sinop'a ulaşmayı başarırsa, sınırımız bu şehirden başlamalıdır. Demek ki söz silahlara bırakılmakta ve bu bağlamda Tirebolu ile Sinop arasında kalan topraklardaki yerel koşullar özel bir önem kazanmaktadır.

Bunun üzerine Trabzon'a yerleştirilen karşı casusluk teşkilatı, hiç vakit kaybetmeden, yeni kurulmakta olan Pontus gerilla hareketinin en önemli şahsiyeti olan Vasil Ustayla ilişkiye geçer. Vasil Usta on kadar adamıyla Türk hatlarını seçerek,1916 Haziran sonuna doğru Trabzon'a gelir.Orada karşı casusluk teşkilatının şefi albay Artatov'la buluşur ve 3 Temmuz'da bir Rus torpido gemisiyle Samsun yakınlarındaki Devrent limanına çıkarılır; kendisine Rus hattının gerisinde çeteler kurma görevi verilmiştir.Bölgede gizlenen Vasil

Usta başta 1915'te jandarmalarca yıkılan köylerden kaçanlar olmak üzere 35 kişilik bir birlik kurar.

Zamanla Rumlarla Ruslar arasında bir görüş ayrılığı ortaya çıkar; Rumlar hemen yapılacak müdahaleden, Ruslar ise Türk ordularının uzun dönemde oyalanmasından yanadır.

Sonradan Vasil Usta anılarında, Sivas'a kadar gidip Niksar, Tokat, Reşadiye havalisinde "genel ayaklanmayı" başlatmak üzere 10.000 kadar gönüllü toplandığını ileri sürmüştür.Çatışmalar eylül ayına kadar yeterince ilerlemiş olmalı ki, Vasil Usta Batı Pontus gerillasının şefi ilan edilir...

En sonunda Rusların onu oyalamalarından endişe eden Vasil Usta, 24 Eylül'de büyük bir darbe indirmeye karar verir. 80 adamıyla hem bir cezalandırma eylemi hem de Rusları etkilemeyi amaçlayan bir eylem tasarladığı bir hareket başlatır. Gerçekte bunun, Rusları müdahaleye zorlamak için Türkleri bir şiddet eylemine kışkırtmak üzere girişilmiş bir eylem olduğu anlaşılmaktadır. Bu, Osmanlı mparatorluğu'ndaki devrimciler tarafından, her zaman aynı sonucu vermemekle beraber sık sık kullanılan bir yöntemdir. Bu kez Vasil Usta'nın yanında Samsun'daki Yunan konsolosluğunun sekreteri Lazaros Melidis de vardır. Vasil Usta ve adamları Türk köylerinden geçerken Rumlara eziyet ettikleri varsayılan insanları öldürüp evlerini yakarlar. Vasil Usta jandarmaya saldırma cüretinde bulunur. Sonunda Ordu yakınlarında askerler onları yakalar ve yapılan bir meydan muharebesinin ardından Vasil Usta ve 9 adamı 18 Ekim'de Trabzon'a sığınır; savaşın sonuna kadar orada kalacaktır.

Türklerin bu olaya iki farklı tepkisi olacaktır: Türk çetelerinin giriştikleri karşı saldırılar ve sürgün. Bunlardan birincisi daha çok yerel kuvvetlerin eseri gibi görünmektedir. Müslümanlar arasında da Hıristiyanlar kadar asker kaçağı vardır ve ttihat ve Treacki Partisine bağlı eşraf, partinin milliyetçi ilkelerini uygulamaya koymaya hazırdır. Türk çeteleri arasında en ünlüsü Topal Osman'ındır, ancak Yunan kaynaklarındaki tanıklıklara göre onun Tirebolu ve Giresun yöresindeki Rum köylerine yaptığı ilk saldırıların 1916 kasımında gerçekleştiğine bakılırsa, bunlar Vasil Usta'nın eylemlerinden sonraya rastlar.

Sürgün ise resmi yetkililerce

kararlaştırılmış ve

uygulanmıştır. Bunlardan ilki o sırada bir sınır şehri olan Tirebolu

Rumlarıyla ilgili olarak,

muhtemelen ekim ayı sonunda

kararlaştırılmış, halka 9 Kasım'da duyurulmuş ve 16 Kasım'dan itibaren

uygulanmaya başlamıştır. Rum nüfus ilk aşamada Giresun'a sürülmüş, ardından içerdeki Şebın Karahisar'a yönlendirilmiş ve sürgünler şehre 3 Aralıkta varmışlardır. ...

Bu durumdan endişelenen metropolit Germanos, Kafkasya cephesi kumandanı Vehip paşa nezdinde bir girişimde ulunur, ama hiç bir sonuç alamaz ve aralık ayı başında Bahattin

Şakir'in Samsun'a gelmesiyle birlikte sürgün politikası sistemli bir biçimde uygulanır. Bundan sonra Türk çeteleri Samsun bölgesindeki köylere saldırırlar. Aralık sonuna kadar 18 köy tamamen, 15 köy de kısmen yakılmıştır. 9 Ocakta 80 kişi tutuklanır ve ertesi gün Havza'ya gönderilir. Aynı gün genel sürgün uygulaması, Karavangelis'in ilk çetelerini örgütlediği, Samsun Rum varoşundan, Kadıköy'den başlatılır.4.000 kişi önce Havza'ya, ardından Çorum'a gönderilir. Giresun çevresindeki Rum köylerinin nakli de aynı tarihte başlatılır.Onu Ocak sonunda Bafra çevresi, şubatta da Çarşamba ve Ünye izleyeceklerdir. Buralarda yaşayan 30.000 kadar insan Ankara vilayetine doğru yola çıkarılır.Ordulu Rumlar 1917 Ağustosunda, Sinop Rumları ise 6 Temmuzda nakledilirler. En son olarak metropolit Germanos ile ilgili olarak stanbul'daki evinde gözaltında tutulma kararı alınır.

Rum tehciri, bir yıl önce Ermenilere uygulanandan farklı olarak katliama yol açmamıştır; ne Rum ne de başka hiç bir kaynak bu konuda herhangi bir iddia öne sürmüştü değildir. Buna karşılık Yunanlı yazarlar sürülenlerin toplam nüfusun üçte birinden fazla olduğunu ve kayıpların da sürülenlerin toplam nüfusun üçte ikisine ulaştığını ileri sürerek, tehciri, amacı sürülen nüfusu yoksunluk ve hastalıklar yoluyla ortadan kaldırmak olan "kansız bir katliam" olarak nitelendirmektedirler. Eldeki doğrudan tanıklardan elde edilen bilgiye göre, sürgünün kendisi çok sayıda ölüm olayına yol açmamış olmakla birlikte, sürgünlerin iç bölgelerde yerleştirmelerinden sonra, salgın hastalıklar, özellikle tifüs pek çok kişinin hayatını almıştı...

Daha önce kurulan çeteler Rum nüfusun tehcirini önlemeyi başaramamış olmakla beraber, yerlerine, aralarından en önemlisi, Vasil Usta'nın yerini aldığı anlaşılan Dimitrios Haralambis'in yönettiği Ayıtepe çetesi olmak üzere, özellikle yakılan köylerden kaçan Rumları bir araya getiren ve dağlarda "kurtarılmış bölgeler" oluşturan yeni çeteler kuruldu. Türk ordusunun peş peşe saldırıları Ayıtepe'de başarılı olmadı ama, Otkaya'da başkaldıranlar yokedildiler, abşka yerdekiler iç bölgelere çekilmek zorunda kaldılar. Türk ordusunun bu ayaklanma odakları karşısında etkisiz kalması ve başkaldıranların Türk köylerine saldırılarını sürdürmeleri karşısında, yerel bir uzlaşma sağlandı ve türk köylüleri kendi güvenliklerini sağlamak üzere çetelerle Yunan sürgünlerinin yiyecek

gereksinmelerini karşılamayı kabul ettiler. Savaş bittiğinde bu "modus vivendi" hala geçerliydi ve 1918'de tehcire uğrayan Rumlar yavaş yavaş kendi köylerine dönmeye başladılar.

Anlattığımız bu olaylar Pontus'un batı kesimiyle, Samsun sancağına tekabül eden bölgesiyle ilgilidir; Trabzon'un kaderi ise çok farklı olacaktır. Bu bölgede yaşayan Rum topluluğu Samsun'daki metropolitin tam tersi bir tutum benimseyen Trabzon metropoliti Hrisatos Flippidis yönetimindeydi. Leipzig ve Lausanne'de tamamladığı parlak felsefe eğitiminin ardından 32 yaşında Trabzon kilisesinin başına getirilen Flippidis, Ortodoks kilisesinin Bizansçı çizgisindeydi. Rum topluluğunun Türk topluluğuyla işbirliği yaparak barışçıl bir şekilde ilerleyebileceğine ve böyle bir evrimin kaçınılmaz olarak imparatorluk bünyesinde Rum ögesinin üstünlüğüne yol açacağına inanmaktaydı.

Bu ilkelerden yola çıkarak, göreve seçilir seçilmez, kendi topluluğuna yönelik yoğun bir kültürel gelişme ve Türk yetkililerle iyi geçinme politikası uygulamaya başladı. 1914 seferberliği sırasında Trabzon valisi Cemal Azmi Bey'le görüşerek şehrin silah altına alınan Rum halkının, Trabzon'da sivil görevlerde görevlendirilmesini sağladı ve böylece Rus vatandaşlığına geçmiş olan Rumların tehciere uğramasını önledi. İster Rus, ister Alman olsunlar yabancılar karşısında aynı endişeyi paylaşan vali ile metropolit, şehri birlikte yönetmeye başladılar ve 1916'da Rusların şehre girmeleri üzerine buradan ayrılmadan önce Cemal Azmi Bey, şehrin idaresini metropolite bıraktı.

Valiyi yolcu ettikten sonra Hrisantos Büyük Dük Nikolay Nikolayeviç'i kabul etti. 1917'de Trabzon Sovyetine katıldı. Rusyanın Kafkasya cephesinin çökmesinin ardından batılı müttefiklerin temsilcileri bu bölgede Türk ilerlemesini durduracak bir kuşak oluşturmaya çalıştılar; bu kuşağa kuzeyden güneye doğru Pontus Rumlarının, Gürcülerin, Ermenilerin ve Urumiye Nasturilerinin katılmaları söz konusuydu. 1917 yazında Hrisantos Trabzon Rum Ulusal Birliğinin oluşturulmasında başı çekti ve bölgenin iç kesimlerindeki köylüleri

Rusların bıraktıkları silahlarla donatmaya girişti. Ancak Hrisantos müttefiklerin Tiflisteki girişimlerine fazla bir başarı tanımıyordu... Silahlı Rum köylüleriyle Osmanlı ordusunun öncü güçlerini oluşturan Türk çeteleri arasında ilk çatışmalar başlayınca Hrisantos Vehip Paşa'ya bir heyet göndererek Türklerin memleketlerine geri dönme koşullarını müzakere etmeye karar verdi. Bu sırada iç kesimlerde de silahlı Türk ve Rum köylüleri arasında bir barış yada ateşkes anlaşmasına varılmıştı.

Çatışma alanında bu olaylar Rusya, Yunanistan ve Avrupa'ya dağılmış olan Pontuslular arasında heyecan uyandırmaktaydı. Eski Giresun belediye başkanı olan Kaptan Yorgi'nin Marsilya'da ticaret yapan oğlu Constantin Constanidis, görünüşte, Sovyetlerin Rus imparatorluğunda yaşayan halkların kaderini kendilerinin belirlemeleri yolundaki deklorasyondan esinlenerek Marsilyada bir "tüm Pontuslular" kongresi toplamaya karar verdi. Ama bu kongrenin toplanmasından bir süre önce, 1917 Ekim ayı ortasında Atina'da Karadeniz kıyısında yaşayan tüm Rumları bağımsız bir devlet içerisinde birleştirme amacını güden başka bir konferans toplandı. 4 Şubat 1918'de Marsilya'ya gelemeyen Pontuslular, katılmaksızın toplanan kongrede Troçkiye hitaben bir mektup gönderilerek Sinop'un doğusunda bağımsız bir devlet talebi iletilir. Bu mektup müttefikler ve Fransa tarafından iyi karşılanmaz....

MÜTAREKE VE BÖLGEDEKİ DURUM

30 Ekim 1918'de imzalanan Mondros Mütarekesi müttefiklere, çıkarlarının tehlikede olduğu her yerde duruma müdahale etme hakkını veriyordu (7.madde). Bu hüküm, bir yandan müttefiklerin müdahale etmelerini sağlamak üzere Hristiyan nüfusun, diğer yandan da böyle bir müdahaleyi önlemek için Müslüman nüfusun harekete geçmesine neden olarak, ağır bir takım sonuçlar doğurdu.

Müterakenin hemen ertesinde Osmanlı hükümeti asker kaçaklarıyla ilgili olarak bir af ilan etmekle birlikte bu kararın ne Pontus'ta ne de başka yerlerde pek etkili olduğu söylenemez. Bazı asker kaçakları köylerine dönerler ama, dağlarda yaşadıkları sürece edindikleri başkaldırı alışkanlığından ve otoritelere karşı takındıkları bağımsız ve başına buyruk tavırlardan vazgeçmezler. Bu nedenle, ilan edilen af, çeteleri tasfiye etmek yerine kurumlaştırmaya yarar. Öye yandan, imparatorluğun teslim olmasından ötürü moralleri bozuk olan Türklerin tersine Rumlar,

geleceğin kendilerine ait olduğu duygusuna kapılırlar. Rum kilisesinin dini hiyerarşisinde üst mevkide bulunan görevlileride bu amaçla, bu unsurları ileride kurulacak bir askeri gücün çekirdeği olarak örgütlemeye çalışırlar.

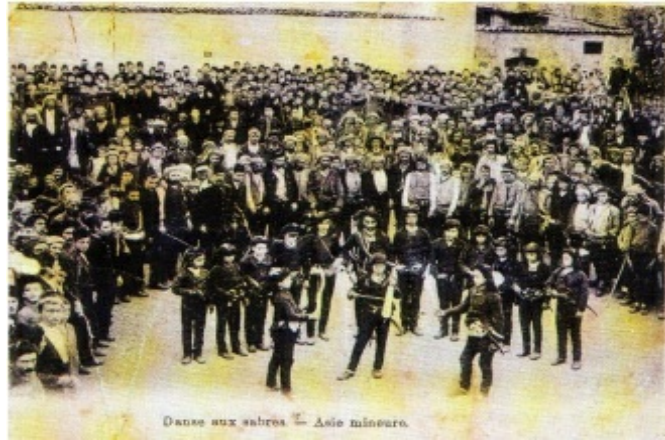
Türkler Rum çetelerini, 13 ve 23 Kasım tarihlerinde Merzifon

bölgesindeki iki köye saldırmak ve onları yağmalamakla suçlarlar. Rumlar ise, stanbuldaki Yüksek Müttefik Komiserliğine , Müslümanların bir

katliam hazırlığı içinde bulunduğundan bahsedferler. Tabii şehirli ve kırsal kesimden Müslümanlar, tehcire

uğrayan Rum ve Ermenilerin mallarını geri vermekten de pek memnun

değildirler ve bunu olabildiğince dile getirirler, ama o sırada güçlü konumda olanlar Rumlardır. Bu yüzden Kafkasya ordusu komutanı Yakup Şevki Paşa,

aralık ayı içinde emrindeki 15.tüme bağli bir alayı, Rum çetelerine karşı Samsun'a göndermek zorunda kalır ve ona Yüksek Komiserlerin şikayetini aktaran Harbiye'ye, bu yanlı haberlerin Rumların faaliyetlerini gizlemeye hizmet ettiği cevabını verir.

Ocak 1919'dan itibaren müttefiklerin bölgeye yeni görevlerle gönderdikleri "political officials" yada eski görevlerine dönen Merzifon Amerikan Koleji'nin misyonerleri ve Samsundaki Amerikan Tobacco Co. şirketinin memurları, Hıristiyan eşrafla görüş birliği içinde, müttefik müdahalesi kartını oynamaya başlamış görünürlerken, Londra ve özellikle Washington'un temkini elden bırakmadıkları dikkati çekmektedir.11 Ocak'ta Amerikan Tobacco Co.'nun ajanı P.E.King, Amerikan yüksek komiserliğine gönderdiği raporda, Türklerin ve özellikle köylülerin silahlandıklarını bildirir...Bir kaç gün sonra Samsun'u ziyaret eden İngiliz ordusundan yüzbaşı Harty, aynı mealde bir rapor göndererek savaş gemilerinin limanlara gelmeleriyle sınırlı kalan bir operasyonun ancak kıyı kesiminde düzeni sağlayabileceğini belirtir. 30 Ocak'ta ise Nikopolis (Şarki karahisar) metropoliti Gervasios, İstanbul'dan yaptığı bir çağrıda, Pontus'a askeri kuvvet gönderilmesini ister.

Konu 6 Şubat'ta Yüksek komiserlerin haftalık görüşmelerinde gündeme gelir ve Fransız temsilcisi amiral Amet, kırsal kesimde Rumların ve Ermenilerin katledildiklerinden söz eder. Ancak 1923'de İstanbul'da Türklerin yayınladıkları Pontus Sorunu adlı karşı kitapta Rum çetelerinin gerçekleştirdiği 25 kadar öldürme ve bir o kadar da hırsızlık olayının ayrıntısına girilmesine karşılık, Pontuslu Rumların uzun martirlik savlarında, 1919 kışı ve yazıyla ilgili olarak tek bir somut örnek yer almamaktadır.

Endişe verici haberlerin artması üzerine Foreign Office 9 Mart'ta Samsun'a 200 Gurka gönderir. Samsun'a13'ünde gelen ve sonra Merzifon ve Amasya'ya kadar uzanan teğmen Perring, gözlemediği sukneti bu birliğin orada bulunmasınabağlamaktadır. Ancak teğmen Hamdi'nin, mitralyözü ve birliğine bağli askerle birlikte çetecilere katılması, onun bu ziyareti sırasında gerçekleşecektir...

İngiliz istihbarat ajanlarının Milne'ye gönderdikleri raporlarda, Samsun bölgesinde, Osmanlı ordusunun silahlandırdığı Türk köylülerine saldıran 300 silahlı Rum'un varlığından söz edilir.Batum'u boşaltarak, düzeni sağlamak üzere bölgeye gönderilen Kafkasya ordusunun 5.tümeni

Amasya'ya bu sırada gelir...

7 Nisanda Samsunlu Rumlar Yunan Bağımsızlığını büyük şamata ile kutlarken, Samsun'daki İngiliz temsilcisi Salter, başlarında metropolit Germanos bulunan eşraf arasında bir komite örgütler...

Bir sonraki aşama, Rumların örgütlenmesini önleyebilecek tek yerel muhalefet odağı olan Türk askeri güçlerinin sınırlandırılmasıdır. Amiral Calthrope, 21 Nisan'da Osmanlı Hariciyesi'ne bu doğrultuda bir mektup gönderir. 25 Mayıs'ta Hariciye Nezareti bu mektuba verdiği cevapta, uzun bazı açıklamalardan sonra imparatorluk hükümetinin düzeni sağlamak üzere mirliya Mustafa Kemal'i bölgeye gönderdiğini bildirir.

Herşeyi altüst eden bu kararın ardında kuşkusuz, Mütarekenin 7.maddesi uyarınca müttefiklerin bölgeye askeri güç çıkarmalarını önlemek ve bunun yanısıra daha önemsiz görünen, parlak ve parlak olduğu kadar da endişe verici bir paşadan kurtulmak gibi bir niyeti vardır. Bu karar aynı zamanda Mustafa Kemal'e ulusal hareketi bailatmak üzere ideal bir fırsat yaratmaktaydı.

Mustafa Kemal Samsun'a 19 Mayıs'ta 100 kişilik yeni bir Hintli birliğinin ve

Novorossisk'ten gelen 580 Rum göçmeninin gelmelerinden iki gün sonra varmıştı; dört gün önce ise Yunan ordusu zmir'e çıkmıştı. Mustafa Kemal'in orda bulunuşu, Pontus'u birden hem aktüalitenin hemde tarihin ilgi odağı haline getirdi...

Samsun'a gelir gelmez yüzbaşı Hurst'le tanışan Mustafa Kemal toplulukların başkanlarını evine davet etti. Mustafa Kemal'in 22 Mayıs'ta İstanbul'a gönderdiği üç raporda genel durumu özetlemektedir. Ona göre, Germanos'un yönettiği Rum çetelerinin Mütarekeden sonra siyasi bir hedef güttüklerinden şüphe edilemezdi; buna karşı müslüman çeteleri adi çapulculuk yapıyordu. Raporda otuzüç doğrudan Samsun havalisinde bulunan kırk kadar, iyi bilinen Rum çetesi sayılmakta, buna karşılık müslüman çeteleri sayısının altısı Samsun'da olmak üzere ancak onüç olduğu belirtilmektedir. Bu son çetelerin Müslüman köylülerini Rum saldırılarına karşı savunmayı da üstlendikleri belirtilmektedir. Mustafa Kemal'e göre İngilizler durumdan haberdardırlar ve bölgede bir oldu bitti hazırlığı içindedirler.... Buna karşılık Trabzon Vilayetinde durum daha sakin; burada bir kaç müslüman çetesi ve Santa bölgesinde üstlenmiş bir Rum çetesi vardır.

Aynı tarihte Hurst de Samsun'dan bir rapor yazarak, iki Türk çetesinin teslim olduklarını bildirmiştir. Hurst raporunda düzenlediği asıl, aralarında hiç bir ayrım gözetmeden köylere saldıran Laz çetelerinin yarattığını da kabul etmektedir.

Ancak olaylar hızla tırmanacak ve her iki tarafın içinde buldukları ruh durumunu gözler önüne serecektir. 29 Mayıs'ta terhis edilmiş yedi Türk askeri Mahmutlu köyü yakınlarında, bir çetenin yardımını alan Rum köylüleri tarafından öldürülür. Dört kişi hapse atılır ve Mustafa Kemal, Erzurum'da kumandan olan Kazım Karabekir'e, Karadeniz kıyı şeridindeki Rumların ayaklanabileceğini, buna karşın Türk köylerini silahlandırarak ve jandarmadan yararlanarak karşı koymak niyetinde olduğunu yazar. Ayın 31'inde Germanos, Havza piskoposundan aldığı bilgilere göre Mustafa Kemal'in direnme hareketini örgütlediğini ve bir çok Rum'u hapsedtiğini söylemek üzere Hurst'un Samsun'daki bürosuna gelir. Bir gün önce Yunanlılar'ın İzmir'i işgaline karşı Havza'da büyük bir miting düzenlenmiştir. Hurst ertesi gün yola çıkar ve akşam Havza'ya vardığında endişe verici haberler alır. Rivayete göre Mustafa Kemal cuma namazı sırasında camide zehir zemberek bir söylev vermiştir ve ardından Dereköy köyünde üç Rum öldürülmüştür. Ama sonradan sözü edilen bu söylevi kimsenin işitmediği ve aslında bu konuşmayı belediye önünde eşraftan birinin yaptığı, Dereköy'deki kavgada ise iki Türk'ün öldükleri ortaya çıkar.

Ertesi gün Hurst Merzifon'a geçer. Yüzbaşı Levien ona Mustafa Kemal'in 24 Mayıs tarihli raporunda önemli bir çetenin varlığından söz ettiği Gümüşhacıköy'ün askerlerle sarıldığı, Amerikan koleji G.E.White'de açık açık, otuz yıllık deneyimine göre içinde buldukları durumun

tam bir katliam öncesi durum olduğunu söyler.

Hurst'un, Mustafa Kemal ile buluştuğu Havza ziyareti, M.Kemal'i temkinli olmaya davet etmiştir. Ayın dördünde Türk çetelerine, bir müttefik müdahalesine yol açmamak için eylemlerden kaçınma tavsiyesinde bulunduğunu, Laz çetelerinin bölgeden kovulduğunu ve Hıristiyanları yatıştırmak üzere Fransız ve İngiliz subaylarının nüfuzuna güvendiğini belirten bir telgraf çeker. Ama bir yandan da, Merzifon'da Müslümanların silahlanmasıyla ilgili endişe verici raporlar alan Hurst'u Amerikan Koleji çatısı altında Ermeni ve Rumları devrimci komitelerde örgütlenkele suçlar. Merzifon'da zmir'in işgaline karşı bir miting düzenlemek isteyen M. Kemal'i Müslüman mahallelerinin abluka altına alınmasını emreden Hurst engeller. Sonunda Hurst Samsun'a gitmek üzere ayın 10'unda

Merzifon'dan ayrılır, ama yolda Lazlar tarafından, ayakkabılarına varılana dek soyulur ve M. Kemal 13'ünde Amasya'ya gitmek üzere yola çıkar.

22 Mayıs tarihli raporlardan birinde Mustafa Kemal Rusya Rumlarının zorla Pontus'a sürüldüklerini, amacı oradaki Rum nüfusun kalabalıklaşması olan bu uygulama sırasında savaş sırasında askerden kaçan çete reislerindeki onların arasına karıştıklarına dikkati çekmişti. Trabzondaki Fransız konsolosu Lepissier de bu görüşleri desteklemektedir... Aynı şekilde 17 Haziran'da Tiflis'te kaleme alınan bir Fransız raporunda : "Samsun bölgesinde yüzbaşı Salter 400 kadar şimdilik olay çıkarmayan Rum komitacısı, 200 kadar Laz komitacısı ve 150 Türk eşkiyası saymaktadır. Lazlar artık Rum şehirlerinin düzenli ordu tarafından korunduklarını düşünmektedirler ve komitacılar bu yüzden Türk köylerini yağmalamaya başlamışlardır" denilmektedir.

Aynı tarihlerde Karadeniz'e yaptığı bir turdan dönen Yunan torpidosu "Velos" un komutanı, Yunan hükümetine iki rapor sundu. Bu raporlarda, kırsal alandaki Rumlar güvenliğinin sağlanamadığından şikayet edildikten sonra, Trabzon bölgesinde kırsal kesimin savunmasına yönelik örgütlenmenin henüz başladığı, buna karşılık Samsun bölgesinde şimdiden 2000 kadar silahlı adam bulunduğunu belirtmektedir. Raporda son olarak göçmenlerin yerleştirilebilmeleri için müttefiklerin kırsal alandaki düzenin korunmasına yardımcı olmaları istenmektedir...

Amerikalılar da gerek tütün gerek buradaki misyonerleri nedeniyle bölgeyle

ilgilenmektedirler. Yüksek Komiser Amiral Mark Bristol, Karadeniz'e yaptığı bir inceleme gezisinden sonra yazdığı bir raporda, "Rum eylemlerinin yarattığı anarşi ortamından " duyduğu rahatsızlığı belirtmekte ve zmir'in Yunanlılar tarafından işgali sırasında uygulanan yöntemlerin burada da uygulanmasına "çok "kesin biçimde" karşı çıkmaktadır. Ağustos başında kıyı şeridini ziyaret eden Amerikan konsolusu Chessbroughda Trabzon'lu Rumların pragmatizmi ve tutuculuğu ile Samsun'lu Rumların heyecanı arasındaki farka dikkat çekmektedir. "Patrik olabilmek için her şeyi yapmayı göze almış, hırslı, dalevereci, gözü kara biri" dediği Germanos'u kötülemeye nerdeyse kelimelerin yetmediğini söylemekte ve Samsun çevresinde faaliyet gösteren bazı Rum çetelerinin İngiliz ajanları tarafından oluşturulduklarını, onlar tarafından beslendiklerini" düşünmektedir. Buna karşılık ağustos sonunda Samsun'a gelen U.S.S Olympia" gemisinin kumandanı, Amerikan Tobacco Company'nin müdürü Mr. Johnson'a göre "Rum eşkiyalarının başında piskopos, Türk çetelerinin başında ise Hükümet bulunmaktadır" diyerek herkesi aynı kefeye koyar.

DIŞARDAKİ ÖRGÜTLENME VE D PLOMAT K SAVAŞ

... Ne kadar heyecanlı olursa olsun, içerdeki hareket çatışma alanındaki güçler dengesini göz önünde bulundurmamak zorundaydı ; buna karşılık dışardaki, aralarında bölünmüş, müttefiklerin ve Yunanistan'ın elde ettiği başarılarından sarhoş olmuş Pontuslu Rum örgütleri, kendilerini, başarı şansını ve bölgedeki yurttaşlarının kaderini her geçen gün daha fazla tehlikeye atan ütopyik taleplere ve tedbirsiz açıklamalara kaptırmıştı.

Venizelos gerek gerçekçi olduğu gerekse inançları bu doğrultuda olduğu için Yakın Doğu'daki Rum

ticaret kolonilerinin olduğu gibi varolmalarını, doğrudan Yunanistan'a bağlanmalarından daha yararlı buluyordu. 2Kasım 1918'de Lloyd George'a verdiği memorandumda yalnızca Küçük Asya'nın batısıyla ilgili bir talep öne sürmüştü ve Pontus'tan tek bir söz bile etmemiştir. Buna karşılık Marsilya kongresi tarafından temsilcisi tayin edilen

C.G.Constantinidis, 1918 kasımında kaleme aldığı Pontus'un ulusal talepleri konusunda Büyük

güçlere verilen notada şöyle yazmaktadır: "Sınırları doğuda Kafkasya ve Batum, güneyde Ermenistan çizilen ve batıda Sinop'un batısına kadar uzanan muhteşem Pontus eyaleti, adalet ve ulusların kendi kaderlerini belirleme ilkelerine dayanarak, müttefik kuvvetler ve Amerika Birleşik Devletlerinden eski Trabzon mparatorluğu'nun ihyasını ve özerk bir cumhuriyet yapılmasını istemektedir. Constantinidis buradaki Rum nüfusu "yaklaşık iki milyon kişi" olarak vermektedir. Bu memorandum 2 Aralık'ta Foreign Office'e ulaşır ve Arnold Toynbee ayın 4'ünde onu kayıtlara şöyle geçirir : "statistikler ve sınırlar gerçek dışıdır. Pontus Ermenistan devletine bağlanacak, böylece Pontuslu Rumlar, tatminkar bir ulusal odak bulabilecektir".

Bu görüşü Barış konferansının açılışında müttefikler de paylaşmaktadırlar. İngiliz kabinesinin Türkiye hakkındaki 7 şubat 1919 tarihli memorandumı, Giresun- Sivas-

Mersin hattının doğusunda kalan toprakları Ermenistan'a vermektedir. 21 Ocak'ta Amerikan delegasyonu için hazırlanan "tavsiye raporunda", Trabzon'un Ermenistan'a bırakılması gerektiği" ifade edilmekte ve Fransız savaş bakanlığı 1 Mart'ta albay Chardigny'ye, Ermenilere Trabzon'da bir deniz kapısı tanınacağını yazmaktadır. Tabii Ermeni delegasyonunun istekleri de bu doğrultudadır ve Bogos Nubar Paşa'yı Paris'te ziyaret eden C.G.Constantinidis, paşanın Trabzon'un ilhaki konusunda çok kararlı olduğunu saptamıştır.

Venizelos'un, istese bile böyle bir oybirliğine karşı çıkması, hele onun da zmir'i elde etmek için elindeki bütün kozları kullanmak niyetinde olduğu gözönünde bulundurulursa, söz konusu değildi. 16 Ocak'ta Paris'li Ermeniler tarafından şerefine verilen bir ziyafette kadehini, Doğu'daki iki halk arasındaki derin işbirliği ve dayanışma için kaldırdı ve Barış Kongresinin 3 ve 4 Şubat tarihli oturumlarında yaptığı konuşmada Trabzon'un Ermenilere verilmesini gerektiğini savundu.

Pontos'un çeşitli delegasyonlarında Venizelos arasındaki bitmeyen çekişmenin temelinde bu yatmaktadır. 15 Ocak 1919'da Batum'da kurulan Pontus Rumları derneği, ertesini günü yaptığı toplantıda İstanbul'da bulunan Yunan Yüksek Komiserinden, Patriklikten ve Constantinidis'ten, Pontus'un bir başka devletin yani Ermenistan'ın egemenliğine girmek zorunda kalmadan özgürlüğüne kavuşabilmesi için izlenmesi gereken politikayla ilgili direktiflerin sorgulanmasına karar verdi. İstanbul Patrikliği de benzeri bir karar alarak 1 Şubat'ta Venizelos'a Trabzon'un terkedilmesini protesto eden ve Patrikliğin

delegasyonunun Paris'e gelmekte olduğunu haber veren bir telgraf gönderdi. Bir kaç gün önce dini yetkililer bu delegasyona katılmak üzere Hrisantos'a bir davetiye göndermişti.

Bu girişimden hayli rahatsız olan Venizelos Kanellopulos aracılığıyla delegasyonun gönderilmesini erteleyebilmek için bir telgraf gönderdi, ancak Patriklik Anadolu Rumlarının çıkarlarının savunulması gerektiği konusunda kararlıydı ve kararında ısrar etti. Bu arada Paris'te homurdanmalar başlamıştır. Constantinidis ile "Paris"teki Pontus Ulusal Birliği Başkanı Socrate Oeconomos tarafından imzalanan ve şubatta sunulan yeni bir memorandumda eski Komnen krallığının Kafkasya'dan Sinop'un batısına kadar uzanan bölümünü, art bölgeleriyle birlikte içine alan topraklarda bağımsız bir cumhuriyet kurulması üzerinde durulur...Bütün mart ayı boyunca yabancı ülkelerdeki Pontuslu Rum toplulukları yada Sivas yakınlarındaki Akdağ madeninde

yaşayan "gizli hristiyan" Stavriotlar gibi ülke içi gruplar tarafından gönderilen ve Pontus'un bağımsızlığını talep eden telgraflar yağar.

Hrisantos stanbul'a oradan da Paris'e gitmeden önce Batum'u ziyaret eder. Orada stanbul'a ve Paris'e temsilciler gönderme çabaları ngiliz kumandanlığı tarafından engellenen Dernek yçneticileriyle görüşür ve onlara Türklerle her türlü temastan kaçınımları ve Ermenilere karşı eylemlere girişmemeleri yönünde talimat verir. stanbul, Atina ve Marsilya üzerinden Paris'e giderken yolda Pontuslu Rumların çeşitli dernekleriyle görüşme fırsatını bulur ve bu görüşmeler ona yalnızca belirli bir fikir oluşturmakla kalmayıp temsil yetkisini artırma olanağını verir. Bu nedenle 29 Nisan'da Paris'e gelişi Pontus meselesinde bir dönüm noktasına tekabül edecektir... Ancak Hrisantos Paris'e gelir gelmez Venizelos'la üstüste bir kaç kez görüşür, onun görüşlerine karşı çıkar, kendisinden bir rapor istenince de, ona Rum nüfusunu 850.000 yani Constantinidis'in 2 milyonundan daha makul bir sayıda, ama yine de 1914 öncesi tahminlerinin bir katı olarak gösteren ve Ermeni devletiyle yakın işbirliği içinde bulunmakla birlikte bağımsız bir devletin kurulması talebini dile getiren 2 Mayıs tarihli Pontus meselesi başlıklı memorandumunu verir. Din adamının kişiliği ve görece uzlaşmacı bir tavır takınması Venizelos'u etkiler, öyle ki 6 Mayıs tarihinde düzenlenen akşam yemeğinde Venizelos Constantinidis'e alenen özürlerini sunarak, görünüşte Pontus Rumlarının taleplerini benimsemiş gibi davranır.

6 Mayıs hem Venizelos'un kariyerinin hem de bölgenin tarihinin önemli bir dönüm noktasıdır. Bu tarihte sabah 11 ile öğle saatleri arasında Lloyd George, WEilson ve Clemenceau, Lloyd George'nin önerisi üzerine, talyanların zmir'e çıkmalarını önlemek üzere buraya Yunan kuvvetlerini sevketmeye karar verir...Bu arada Venizelos'un talimatına uygun olarak Atina Albay Kateniotis'i Pontus güçlerinin örgütlenmesiyle görevlendirmiş ve onu Pontus Rumları Komitesiyle temasa geçmek üzere stanbul'a göndermiştir...

... Hrisantos bunun üzerine Ermenilerle pazarlıklara girer. Müttefiklerin desteğine yaslanan Ermeniler Venizelos'unardına saklanarak tutumlarında direnirler.

Olay yerinde de durum pek açık değildir. Mayıs ayı başında Yunan Kızıl Haçı'yla birlikte Batum'u ziyaret ettiği sırada Germanos, bu şehirdeki Pontus Rumları Derneği'ne devrimci bir hareket ve geçici bir hükümet oluşturmalarını tavsiye etmişlerdir. Ama stanbul Komitesi'nin de aynı doğrultuda tavsiyelerine rağmen, Trabzon'un daha ılımlı etkisi altında kalan Batumlu Rumlar Hrisantos'un görüşünü almayı yeğlediler ve o da onlara şimdilik hiç bir şey yapmamalarını söyledi. Bununla birlikte haziran ayında Patrikliğin ve Yunan yüksek komiserliğinin aracılığıyla, Batum'daki Pontuslu Rumların katılacakları bir genel kongre toplanması konusunda uzlaşmaya varıldı. Bu kongre 6 temmuz da ilk kongre toplantısını yaptı, ancak Trabzon yalnız buraya temsilci göndermemekle kalmadı, Pontus'a karşı Türklerin eylemlere girişmelerine yol açan silahlı çeteler göndermekle suçladığı Kongre'nin dağıtılmasını istedi. Burada muhtemelen Giresun açıklarında karaya çıkan ve 13 Temmuz'da Türk ordusu tarafından yok edilen Rum çetelerine atıf yapılmaktaydı.Burada, hem iki iki farklı anlayış hem de iki farklı kişilik, Germanos'la Hrisantos arasındaki çatışma söz konusu idi....

TÜRKLERLE VE ERMENLERLE YAPILAN PAZARLIKLAR

Hrisantos, beraberindeki Kateniotis ile birlikte Paris'ten 2 Eylül'de ayrıldı. Anılarında anlattıklarına göre son günlerin gelişmeleri düşüncelerinin değişmelerine yol açmıştı. 31'inde Trabzonlu Türklerin Mustafa Kemal'i desteklemediklerini ve Büyük Ermenistan önerisine karşı Rumlarla bir uzlaşmaya varmak istediklerini bildiren bir telgraf almıştı. Hrisantos bunun kendi programlarının bir parçası olduğunu yazar. ki gün sonra da Kafkasya'daki Yunan Komiseri,

Erivan'daki Amerikan Yüksek Komiseri Ermenilere askeri yardım amacıyla Yunan kuvvetlerinin gönderilmesini isteyen mesajını aktarır. Hrisantos Türklerin karşı tepkisine yol açacağı için Ermenilerle herhangi bir işbirliğine girilmesine karşı çıkar. Böylece Rumlarca Ermeniler arasında bir ittifak kurulması yerine, Hrisantos'un ilkelerine daha uygun olan Pontoslu Rumlarla , Türklerin bir federasyon oluşturmaları fikri, Hrisantos daha Paris'ten ayrılmadan olgunlaşmaya başlar.

Zaten Türklerle temaslara da bir süredir başlamıştır. Trabzon ve yöresi ile ilgili, Hürriyet ve tilaf Partisine yakın, dolayısıyla Jön Türklere karşı ve Müttefiklerden yana bir kuruluş olan Trabzon ve Havalisi Adem-i Merkeziyet Cemiyet-i Ocak 1919'da stanbul'da kurulmuştur. Mart ayında bu dernek Paris'e Pontus federasyonu fikrini birlikte savunmak üzere ortak bir delegasyon göndermek amacıyla stanbuldaki Pontus komitesi ile temasa geçer. Rumlar arasında bu çözüme en yatkın kişi bir başka din adamı, Giresun'da oturan Gümüşhane metropoliti Lavrentios'tur. stanbul'Da başlatılan temaslara ilgili haberleri 30 Mart'ta ilk kez yayınlanan gazete de Giresun'da çıkan bir Türk gazetesidir. Bu haber, Lavrentios'un, Hrisantos'un 1913'te Trabzon'a atanmasından yararlanarak Giresun bölgesini kendisine bağlamış olması yüzünden ortalığı daha da kızıştırır. Öyleki köylerde yaptığı bir gezi sırasında Hrisantos yanlıları ayin yaparken Lavrentios'a saldırırlar ve bunun ardından patlak veren çatışmalarda 163 kişi yaralanır. Bu olay, o sırada stanbul'da olan Hrisantos'a ortak delegasyon girişimini söndürme imkanını verir. Ancak, Trabzon'Da onun vekili ve Osmanlı Parlementosunda Jön Türk Mebusu olan Matteos Kofidis'e, Trabzon'Da 12 Şubat'ta başka yerlerde Jön Türk Partisi'nin kadroları tarafından

oluşturulan ve sonradan Kemalist hareketin çekirdeğini oluşturacak olan Müdafâ-i Hukuk Cemiyeti ilk kongresini 23 Şubatta yapmış ve Paris'e bir delşegasyon gönderilmesi hazırlıklarına katılmak amacıyla stanbul'a bir komisyon göndermeye karar vermiştir. Rakip derneğin Rumlarla ilişkiye geçmek istemesinin nedeni de muhtemelen bu girişimi baltalamaktır.

Trabzon Müdafâ-i Hukuk Cemiyeti ikini kongresini 28 Mayıs'ta yaptı ve Doğu illerini temsil eden genel bir kongrenin Erzurum'da toplantıya çağrılmasına karar verdi. Mustafa Kemal'in Erzurum'da kumandan olarak bulunan Kazım Karabekir'in yardımıyla kontrolüne alacağı ve Türk ulusal hareketinin temelinde olan kongre işte bu kongreydi. Ancak kongrenin Mustafa Kemal'in kontrolüne girmesi Kongredeki Trabzon delegeleri arasında memnuniyetsizliğe ve Mustafa Kemal'e karşı ilk muhalefet hareketinin oluşmasına yol açtı...

Hrisantos ve Kateniotis 11 Eylül'de Atina'da Dışişleri Bakanı Diomidis'le buluşur. Pontus birliklerini Selanik'te oluşturmaya karar verir ve oradan Yunan mereşali Parskevopoulos'la görüşmek üzere Selanik'e giderler. Bütün ayrıntıların halledilmesinden sonra stanbul'a 4 Ekim'de döneceklerdir. Ancak bundan dört gün önce Sultan'ın ve mütteliklerin en tuttukları vezir-azam olan Damat Ferit Paşa, işgal altında bulunmayan bütün Anadolu'yu kontrol altına almış olan ulusal hareketin baskısıyla istifa etmiştir...

21 Haziran'da Sivas ve Erzurum'a gitmek üzere Amasya'dan ayrılırken, Mustafa Kemal orada 3. ordu komutanı Refet Bey'i bırakmıştı. Refet Bey Merzifon'a yeni bir Gurka birliğinin geldiğini haber alınca 7 Temmuz'da Samsun'da görevli İngiliz subayına çektiği telgrafta, merkezi hükümetin onaylamadığı bir durumda kendisinin kamu düzenini sağlamasının söz konusu olamayacağını bildirdi. İngiliz Yüksek komiserliği bunun üzerine onu stanbul' çağırarak yerine başkentten özel bir görevli atamaya karar verdi. Ancak Refet Bey, komutayı ondan devralan subayın Mustafa Kemal'e sadık kalmasını güvenceye aldıktan sonra istifa etti ve Erzurum'a geçti. Böylece Mustafa Kemal'in ordunun desteğine güvenebileceği ve bölgeyi denetimi altında tuttuğu ortaya çıktı. Böylece yaz boyunca sükunet bozulmadı, ancak Türkler Rumların eski topraklarına dönmelerine ve bölgeye yeni göçmenlerin yerleştirilmesine kesinlikle karşı çıktılar. 11 Eylülde göçmenlere refakat eden Gurka askerleri Amasya yolu üzerinde yollarının kesildiğini gördüler. Öte yandan Giresun bölgesinde Topal Osman'ın çeteleri Rum çetelerini temizlemeye başlamıştı bile.

13 Eylülde Sivas kongresinin tamamlanmasından sonra Mustafa Kemal İstanbul'la ilişkisini kesmeye karar verdi ve Milne, çatışmaları önlemek için askeri birliklerini yavaş yavaş Samsun bölgesinden çekmeye karar verdi...Bölgedeki İngiliz varlığı kendini ancak kıyı boyundaki ziyaretlerde duyurmaktaydı. Bu sırada yazılan raporlar Kemalist hareketin düzeni koruduğu ancak , iki topluluk arasındaki uçurumun giderek derinleştiğini ve birarada yaşayabilme şartlarının her geçen gün biraz daha fazla ortadan kalktığını göstermektedir...

..Bu durumda metropolit Kemalist hareketin İstanbuldaki temsilcileriyle, eski Trabzon milletvekilleri ve Trabzon Müdafası i Hukuk derneği'nin kurucularından Hafız Mehmed Bey'in aracılığıyla temas geçmeye karar verdi.Hrisantos 20 Ekim dolaylarında zzet Paşa'yı evinde ziyaret etti ve bir Cemiyet Akvam mandasının kabulü durumunda ülke genelinde iki topluluk arasında geçerli olacak ilişkilerle ilgili olarak 10 maddeli bir protokol kaleme alındı. Protokol kiliseyle okulların statüsünün olduğu gibi korunmasını, özel hukukta özerkliği, idare hukuku mahkemelerinin iki topluluk tarafından birlikte oluşturulmasını, yerel meclislerde ve jandarmada iki topluluğa eşit bir katılım sağlanmasını, parlamento ve bakanlar kurulunda nüfusa orantılı bir temsil hakkını, orduda iki topluluğun ayrı birlikler oluşturmalarını ve Rumcanın resmi dil olarak tanınmasını öngörmekteydi...

Hrisantos bundan sonra Stavridakis ile birlikte, Ermenilerle bir anlaşmanın

yapılabileceğine kani olmuş görüldüğü Tiflis'e gitti. Oradan Venizelos'a Kateniotis'in çok acele olarak Tiflis'e gönderilmesini isteyen telgrafi çekmesinin nedeni buydu...

Yıl sonunda tam bir keşmekeş hüküm sürüyordu. Yunan yetkilileri Trabzon konusunda Rumlarla Ermeniler arasında bir federasyon kurulmasını dayatmaya çalışmaktaydılar. Batum Derneği 14 Aralıkta Clemenceau'ya, Pontus'a tam bağımsızlığın tanınmasını, 19'unda ise sorunun metropolitin memorandumuna uygun olarak çözülmesini isteyen telgraflar gönderdi. Londra'da toplanan Barış Konferansı, 20 Aralık tarihli oturumunda Berthelot'Nun Konferansa ayın 12'sinde gönderdiği ve " Trabzon vilayetinin Ermenistan'a katılmasını kabul edemeyiz" diyen notası hakkında bilgi sahibi oluyordu. Bir kaç gün sonra da Hrisantos ve

D PLOMAT K ÇABALARIN SON AŞAMASI

Kemalist hareketin kendini ortaya koyduğu ve Kilikya'da Fransız işgalinin ardından Türk direnişinin başladığı 1919 yılı sonunun , Pontus'un bağımsızlığını savunanlara hiç de iyi haberler getirmediği açıktı...Constantinidis ile Oeconomou'nun 15 Kasım' da yönelttikleri memorandumda bile, bir katliamın an meselesi olduğunun vurgulanmasına rağmen, talep edilen yalnızca "Türk hakimiyeti"nden kurtarmaktı.

Konferansın Fransızların önerisiyle Trabzon'un Ermenilere verilmemesini

kararlaştırmasının ardından İngilizlerin Batum'u boşaltacaklarına dair bir rivayetin ısrarla tekrarlanması, havatı daha da ağırlaştırdı...

Bununla birlikte, durumun ağırlaşması ne Rum delegelerinin kendi aralarında nede Rumlarla Ermeniler arasındaki ilişkilerin sıkılaşmasını sağlamış değildi. 25 Ocakta Tiflis'te Yunanlılar'la Ermeniler arasında varılan bir askeri anlaşmayı imzaladıktan sonra İstanbul' a gelen Kateniotis, 2 Şubat'ta Milne ile görüştü ve ona "Ermenistan ordusunun Büyük Britanya dışındaki herhangi bir gücün etikine girmesi durumunda", İngiliz Yunan ordusunun kurulmasına katkıda bulunmak üzere Pontos ordusu" nu Ermenilerle birlikte oluşturulan ordudan geri çekmeyi öneren bir memorandum

verdi. Ayrıca İstanbul Komitesine Atina'ya Pontus'un olabildiğince geniş bir bölümünün Ermenistanla birlikte ayrılmasını talep eden bir telgraf çekilmesini dayattı. Kateniotis böylece herkesi Pontus - Ermeni federasyonu konusunda birleştirdiğini sanıyordu, Paristen gelen bir telgraftan, Bogos Nubar Paşa'nın Yunan elçisi Romanos'u ziyaret edip Erivan ve Tiflis anlaşmaları sanki hiç yapılmamış gibi Pontuslu Rumların Ermenistan'a dahil olmayı kabul edip etmediklerini sorduğunu öğrendi. Romanos da aynı oyunu oynayarak ona hükümetinin kabul ettiğini ama Pontuslu Rumların aynı görüşte olmadığını söylemişti...

...Yinede Londra konferansı, 27 Şubat tarihli oturumunda Trabzon'u ileride kurulacak Ermeni devletinin dışında bıraktı. Kateniotis bunun üzerine, Lazistan'ı yani Rize bölgesini isteyen ve Ermenilerle Rumlar arasında yapılmış olan anlaşmalardan endişelenen Gürcü delegasyonu ile temasa geçti. Onlara güvence vererek Ermenilere Ermenilere karşı bir ittifak kurmaya çalıştı. En son olarak da 4 Mart 'ta War Office'i ziyaret ederek, Yunan mandası altında ve Yunan ordusu tarafından korunacak, yalnızca, yalnızca Giresun ve Trabzon bölgelerini içeren küçük bir Pontus devletinin kurulmasını öngören bir memorandum verdi...

Sorun 22'sinde Konferans gündemine gelecektir. Ama daha önce, 16 Şubat oturumunda, Trabzon'un Ermenistan'a ilhakına karşı çıktıkları için Rum taleplerini gülünç bulduklarını çoktan açıklamış bulunmaktadır. 22'sinde İngiliz delegesi Vansittart Hrisantos'un memorandumuna bölgede 312.000 Rum'a karşılık, 1.830.000 Müslüman'ın yaşadığını

gösteren rakamlara karşı çıkar. Konferans, konuyu görüşmeye gerek olmadığına karar verir...

ASKER MACERA

... Müttefiklerin kendilerini ne şu ya da bu milleti korumak ne de mütareke öncesinde işgal edilmiş olanların dışında herhangi bir toprak parçasını savunmak için ortaya atmayacaklarını düşünmelerinde aramak uygun olur. Bu nedenle Türklerle Yunanlıların er geç karşı karşıya kalmaları kaçınılmaz olacaktı. Böyle bir olasılıkta Venizelos

müttefiklerin lojistik ve mali desteğine güveniyor, Mustafa Kemal ise Sovyetlerden böyle bir destek sağlayabileceğini umuyordu...

Bu bağlamda VenizelosPontus'un geleceğine güvenle bakmaktadır. Yunan ordularının Anadolu'nun iç bölümlerine doğru adım adım ilerlemelerine bağlı olarak Pontus sorununun çözümü bir zaman meselesidir ve Venizelosâ göre bu işte kilit kişi Mustafa Kemal'dir. Böylece, insiyatifi bir askere bırakması politikacının hayati hatası olacaktır.

Bu düşünce tarzı askeri faktörü ister istemez ön plana çıkarmaktaydı. İngilizlerin onlara arka çıkmayı reddetmesi üzerine sayıları 2.000'e ulaşmış olan Pontus Birlikleri 1920 Şubatında zmir cephesine gönderildiler. Askerlere her ne kadar Pontus yolunda oldukları anlatılmaya çalışıldıysada, astsubaylara arasında

homurdanmalar önemli boyutlara vardı. Nitekim bunlardan biri, asteğmen Karaiskos, Atina

Komitesi ile anlaşarak Samsun'a giderek bölgedeki dağınık güçleri biraraya getirmeye karar verdi.

1920 Martında Samsun'a vardığında Zilon (Zile) piskoposu Eftimios'un silah ve cephane toplama

konusundaki gayretinden etkilenmekle birlikte bu çalışmaların hiç bir gizlilik kaygusu güdülmeden yapılmasına çok şaşırırdı. Çete reisleri gece gündüz piskoposluğa girip çıkıyorlardı ve bir gün Karaiskos, piskoos'un telefonda şehrin valisine tutuklanmış olan bir çete reisini salıvermez ise 5.000 silahlı adamını şehre göndereceğine tanık olmuştu. Piskopos'un bu heyecanlı davranışı, eşraf konseyinin kaygılanmasına, mesafeli davranmasına yol açmaktaydı. Öte yandan piskoposun bazı çete reislerini kayırması, başkalarının onları kıskanmasına sebep oluyordu.

Stavridakis, gelecekte oluşacak Rum- Ermeni federasyonu ilgili zorlu tartışmalara başlamak üzere Erivan'a gidiyordu...

Beklenebileceği gibi, ayın 10'unda kaleme alınmış ve Tiflis'e 13'ünde ulaşan Ermeni cevabı Rumların önerilerinden çok uzaktı: " Pontus, Ermenistan Cumhuriyetine, aynı orduya, aynı para birimine, posta ve telgraf ağına, kara ve su yollarına, tek bir dış politikaya ve tek bir parlamentoya sahip olan bir federe devlet olarak dahil

olacaktır.(...) ki tarafın üzerinde anlaşabildikleri tek konu, müttefiklerin yada Yunanlıların acele olarak askeri yardım göndermeleri için bir çağrının kaleme alınmasıydı...

şte Venizelos'un , Konferansın Trabzon'u Ermenistan'a vermeyi reddetmesinden sonra çektiği ve Pontus üzerinde hiç bir gücün manda uygulamayı kabul etmediği, dolayısıyla Pontus'un Türkiye'ye yapılacak barış anlaşmasında dahil edilecek olan azınlıkların korunmasıyla ilgili genel hükümlerle yetinmesi gerektiğini bildiren telgraf tam bu sırada gelir. Batum Derneği Venizelos ile Clemenceau'ya bir dizi protesto telgrafi çekerek tepkisini ortaya koyar, ama bu vesileyle içindeki bütün bölünmeleri de koyar. Dernek üyelerinin bir bölümü Hrisantos'a karşı Kateniotis'i, bir bölümü ise Venizelos'a karşı Hrisantos'u destelemektedir. Sonunda Hrisantos Trabzon'daki makamına döner ve

çoğunluk Kateniotis'i destekleme kararı alarak Venizelos'a, Pontos'un olabildiğince geniş bir bölümünü Ermenistan'a dahil ettirmeye çalışmasını isteyen bir telgraf gönderir ; azınlık ise, bu karar Türkleri Ermenilere yeğlediklerini söyleyerek omuz silker.

PONTUS SYANINI BASTIRMA HAREKATI

Çatışma alanında 1920 yılının tamamı bekleyiş içinde geçer. Rum çeteleri dışardan bir müdahale yapılmasını beklerken civardaki Rum köylerini denetimleri altında tutmaya çalışır. Türk köylülerini silahlandırmaya çalışan Ankara hükümetinin ise eli kolu hem çeşitli ayaklanmalar hem de Yunan ordusunun ilerleyişi nedeniyle bağlıdır. Türk

çetelerinin varlıklarını dayatabildikleri tek bölge Topal Osman'ın hüküm sürdüğü Giresun bölgesidir. Topal Osman'ın Türkler üzerinde de terör uygulamayı sürdürerek Rum eşrafını sistemli bir biçimde tasfiye etmeye giriştiği görülmektedir. Yine de Giresun'da uygulanan baskının Topal Osman'ın kişiliğinden mi yoksa, Giresun'un aynı zamanda Rumlar tarafından bir operasyon alanı olarak seçilmiş olması nedeniyle bölgenin özelliklerinden mi kaynaklandığına karar vermek zordur...

Ankara hükümetinin Pontus hareketine

uyguladığı ilk resmi baskı, 8 Kasım 1920'de 72 Samsunlu Yunan vatandaşı Rum'un tutuklanarak, ertesi gün bir Avusturya gemisiyle sınır dışı edilmesidir. Bu tarihte Ankara kuşkusuz Venizelos'un hazırlıklarından haberdardı ve ona yönelteceği karşı hareketin hazırlıkları içerisindeydi. Bu bakımdan belirleyici olan adım bir ya sonra, 9 Aralık kararnamesiyle Pontus hareketini bastırmak üzere Merkez ordusunun kurulmasıyla atıldı. Ancak başlangıçta 10 bin askeri bulunan ve 1921'in ilk yarısı boyunca Koçgiri Kürt ayaklanmasını bastırmakla, temmuz ve eylül ayları arasında ise Yunan ilerlemesine karşı koymakla meşgul olan bu ordu asıl amacı bakımından etkili olmaya ancak 1921 sonbaharında başlayabildi...

4 Şubatta Rum eşrafından Samsun'lu 72 ve Bafralı 11 kişi tutuklandı. Zilon

piskoposuda tutuklananlar arasındaydı ve piskoposlukta yapılan bir aramada harekete mali katkıda bulunan eşrafın adlarını gösteren bir liste bulunmuştu. 12 Şubat'ta Merzifon Amerikan Kolejinde öğretmen olan bir Türk öldürüldü. 16'sında Kolejde yapılan aramanın ardından dört profesör ve iki Rum öğrenci tutuklandılar. Çişleri Bakanlığından gelen bir emir üzerine Kolej 22 Martta kapatılacak ve iki kişi dışında Amerikalıların hepsi sınır dışı edileceklerdi...

5 Nisanda Merkez ordusu Bafra bölgesindeki Rum çetelerine karşı ilk operasyonlarını başlattı. Türk kaynaklarında bu operasyonlarla ilgili fazla bir bilgiye sahip değiliz; Yunan kaynakları ise operasyonun başarılı olmadığını, Topal Osman'ı kanlı müdahalesine iten nedeninde bu başarısızlık olduğunu yazmaktadırlar. Ancak bu kaynaklarda Topal

Osman'ın söz konusu baskıyı uyguladığı dönem nisan ayı olarak belirtilmektedirki- buna olanak yoktur; çünkü aynı tarihte Topal Osman, Ankara Büyük Millet Meclisi'nin protestosuna yol açacak kadar amansız bir şiddetle Koçgiri Kürt ayaklanmasını

bastırmakla meşguldür. Demekki onun devreye girmesi daha geç bir tarihte, muhtemelen mayıs ve temmuz arasında olmuş olmalı. Yunanlıların büyük taarruz hazırlıkları ilerledikçe Rumlar üzerinde uygulanan baskının belirginleşmesi de şaşırtıcı olmazdı.

Topal Osman köylere doğaldır ki hem çetelerin gerideki güçleriyle

bağlantılarını kesmek hem de kendi birliklerinin moralini yükseltmek için saldırıyordu...

Aynı dönemde, biraz tereddüt

edildikten sonra bölge dışına sürgün etme kararları da alınmaya başlar. 22 Mayıs'ta Samsun'da yerleşmiş bulunan Kayseri kökenlilerin

doğdukları yerlere gönderilmeleri kararlaştırılır; bu şekilde sürülenler arasında şehrin en zengin

aileleride bulunmaktadır. Ancak kadınların vilayet konağı önünde düzenlediği gösteri ve muhtemelen Türk

eşrafında araya girmesiyle karar iptal edilir...

ki gün sonra Yunan kruvazörü Kilkis Ankara hükümetinin (Sovyetlerden gelen cephanenin) giriş limanı olan nebolu'yu bombalar. Bunun üzerine Merkez ordusu komutanı Nurettin Paşa aynı gün Rumların sürülmesini emreder. Ankara'da ayın 12'sinde toplanan Bakanlar kurulu, bir Yunan çıkarmasının an meselesi olduğu sonucuna vererek bütün Karadeniz şeridini savaş bölgesi ilan eder. ...

Aynı gün Samsun, Bafra ve Alaçam şehirlerindeki 15 ila 50 yaş arasındaki bütün erkekler tutuklanır. Ertesi gün ilk göçmen kafilesi iç bölgelere gitmek üzere Samsun'dan yola çıkarılır. Yunan kaynaklarının hepsi, kaçanların tanıklıklarına dayanarak, bu ilk kafilenin , ilk durak olan Kavak'ta kafileye eşlik edenlerce kurşun yağmuruna tutulduklarını, kafilenin büyük bölümünün katledildiğini yazmakta ancak ölü sayısı üzerine

anlaşılammaktadır. Pavlidis'e göre 330 olan ölü sayısı Gavrilidis'e göre 701 dir. Türk yetkililere göre Kavak'ta ölüm olaylarının meydana geldiğini kabul etmekte ama bunları Rum çetelerinin saldırısına bağlamaktadır. Ancak bu düşük bvir ihtimaldir; her şeyden önce bu sürgün operasyonları sırasında başka bir Rum çetesinin varlığına

ratlanmamaktadır; öte yandan böyle bir saldırıda sürgün edilenler arasında bu kadar çok sayıda ölü olması ancak, sürgünlerin, onlara nezaret edenlerce ön saflara itilmeleriyle açıklanabilirki, böyle bir durum olsa, Rum tanıklar bunu belirtmekten kaçınmazlardı.

kini, 700 kadar kişiden oluşan kafile Samsun'u ertesi gün, 117 Haziran'da terketti ve salimen Amasya'ya ulaştı. Buna karşılık bin kadar oluşan üçüncü kafile, 20 Haziran'da, Gavriilidis'e göre nezaretçilerin işbirliğinden yararlanan Topal Osman çetelerinin saldırısına uğradı; Samoilidis'e göre bu saldırının amacı, Topal Osman'ın, ona Samsun'a girmeyi yasaklamış olan validen oç almayı istemesiydi ve saldırı sonunda kafilenin büyük bölümü öldürüldü. Aynı gün verdiği bir

raporda Türk kumandan olayların doğruluğunu, kim oldukları belirtilmeyen "çetelere" atfederek teyid etmekteydi. Yunan kaynakları,

Samsun'dan 25'inde hareket eden dördüncü kabile ile Bafra'dan 17,21 ve24 tarihlerinde hareket eden ve her biri 500-600 kişiden oluşan üç kabile ile Alaçam'dan 18,21 ve 22 sinde yola çıkan üç kafilenin de aynı akibete uğradıklarını yazmaktadırlar. Gavilidis'e göre kabilelerin katledilmesine, Ankaradan 25 Haziranda gönderilen bir emirden sonra son verilecekti....

Yunan kaynakları bu tarihten sonra artık sürgüne giden kabilelerin katlinden söz etmiyorlar. Ancak bundan sonra gündeme bir başka olay geliyor: kadınlar ve çocukların sürülmesi. Bu uygulama Nureddin Paşa'nın 12 Temmuz tarihli bir emriyle başlamıştır, ancak bu karar, böyle bir uygulamaya karşı çıkan Samsun'lu Türk eşrafın protestoları sonunda Ankara tarafından iptal edilmiştir.

... Eskişehir'in Yunanlılarca işgal edilmesinden sonra stanbul'daki Pontus Komitesi o sırada zmir'de bulunan Yunan başbakanı Gunaris'i ziyaret ederek, Pontus'a asker çıkarması yolunda bir talepte bulunur. Bu talep, Ankara yönünde ilerlemeyi yeğleyen Yunan Genelkurmayı tarafından reddedilir.Sürgüne gönmeler temmuz ve ağustos aylarında daha yavaş bir tempoyla sürdükten sonra eylülde itibaren yine hızlanacak ve bu kez, yaşlı, kadın, çocuk demeden tüm Rum nüfusu içine alacak şekilde uygulanacaktır. Bunun yanısıra Ankara hükümeti Amasya stiklal mahkemesinde Pontus ayaklanmasına karşı bir dava açarak büyük bir gözdağı vermek istemektedir....21 Eylülde Amasya'da 174'ü Rum 177 kişiye ölüm cezası vererek idam etmiştir; bunlardan74'ü Samsun, 5'i Trabzon, 5'ide Giresun şehirlerinin Rum eşrafındandır.

Sonrası, Anadolu kışında Malatya ve Harput yörelerine sürgüne gönderilenlerin kaçınılmaz olarak uğradıkları telefata sürüp giden sonu gelmeyen sürgünler, düzenli orduların 1923 yılına, yani Yunanlıların Anadolu'yu boşaltmalarından çok sonrasına kadar, dağlara çekilmiş Rum çetelerine karşı yürüttükleri operasyonlara süren bir öyküdür.

Türk Genelkurmayı tarafından yayınlanan resmi raporlarda düzenli orduyla yapılan çatışmalarda ölen Rum çetecilerin sayısı 11.118, Rum çetelerince öldürülen Türk köylülerinin sayısı ise 1817 olarak verilmektedir. Fakat sürgüne giderken ölenlerle başıbozuklar tarafından öldürülenlerin sayısını saptamanın olanağı varmıdır. 1914'te

Trabzon Vilayetinde yaşayan Rumların nüfusunun 350.000 olduğu tahmin edilmektedir; bunlara Sivas ve Kastamonu vilayetlerindeki Rumlar da

eklendiğinde, yaklaşık 450.000 sayısına ulaşılmaktadır.

Bunlardan 86 bin kadarı 1.

Dünya savaşı sırasında Rusya'ya göç etmiş ve 322.500 kişide nüfus mübadelesi sırasında,

1923'te Yunanistan'a ulaşmıştır.

ki sayı arasındaki farklılık 65-70 bindir ki bunların üçte biri silahlı erkekler ve üçte ikisi yada eli silah tutmayan insanlardır.

Pontus meselesi ulusal ilkelerin, çok uluslu bir devlete

uygulanmasından kaynaklanan sapıtmaların iyi bir örneğidir. Pontus'un uzun vadede, farklı etnik

kökenlerden gelen, Büyük

skenderin imparatorluğu döneminden Komnenoslar mparatorluğuna kadar gelen dönemde Hıristiyanlaşan ve

büyük ölçüde Helenleşen, daha sonra Osmanlıların yönetimi

altında slamiyeti benimseyen ve büyük ölçüde Türkleşen ve 19. yüzyılda ulusal ideolojinin

etkisiyle dini bölünmeleri etnik

bölünmelere dönüştüren halkların tarihidir. Böylece genellikle Laz diye adlandırılan Pontus ahalisi, Atina, stanbul ve daha sonra Ankara'nın politikalarına boyun eğen Rumlar ve Türkler şeklinde ayrışacaklardır. Bizi ilgilendiren dönemin başından beri bu uayırışma kesin bir biçim almıştır. Daha 1912'de taraflardan her biri uzun vadede, Balkanlarda olup bitenlere benzer ancak diğerini dışalayan bir çözümü hayal edebilir duruma gelmişti. Gerisi bu yazıda aşamalarını ele almaya çalıştığımız bir uluslararası konjonktür ve strateji meselesinden ibarettir.

Bu ayrışmayı izleyen savaşta Yunan tarafı kendi hayallerinin, yanılgılarının kurbanı oldu. Bunların başında geniş kitleler tarafından ne ölçüde benimsedikleri ayrıca tartışılması gereken bir dizi değere gönderme yapmanın ulusal bir dinamiği başlatmaya yettiği zehabı yatıyordu. Ne varki, ekonomik bakımdan önemli bir rol oynadıklarından kuşku edilmeyecek, kültürel bakımdan da oldukça etkili oldukları açık olan Pontuslu eşraf, harekete önderliğini kabul ettirmekte ve herkesin saydığı bir otorite ağı oluşturmakta yetersiz kaldı. kinci hayal barbarlığın ta kendisi olarak tasavvur edilen şeyin karşısında kendisinin doğal olarak uygarlığın ta kendisi olan şeye ait olduğu inancıydı. Bu önce hasımlarını küçümsemeye, sonra da bu hatanın yol açtığı sonuçlara katlanmak zorunda kalınmasına yol açtı. Son yanılgıda Yunan uygarlığıyla hristiyan dininin taşıyıcısı olmanın Batılı güçlerin otomatik olarak onlara arka çıkacakları ve onları koşulsuz olarak destekliyecekleri gafletine düşmelerinden kaynaklanıyordu. Sınırsız bir iyimserlikle, ayakların ancak iş işten geçtikçen sonra suya ermesini bu yanılgı açıklayabilir.

Karşılarındaki Türk milliyetçiliği ise görünüşte mütevazi bir hedefi, imparatorluktan 1918

mütarekesiyle arta kalan topraklarda bir ulus oluşturma hedefini gerçekleştirmeyi amaçlıyordu. Savaşın galipleri ona karşıydılar ama o, hem imparatorluğun ulusal davayı

benimseyen idari ve askeri çarklarında yararlanabildi hem de, Müslüman topluluğunu Türk ulusuyla özdeşleştiren ve farklı olanı dışlayan bir görüşü benimseyerek halkın desteğini kazanmayı başardı. Böyle savaşın tek bir galibinin olması ve her bir toprak parçası üzerinde yalnızca bir ulusun yaşaması amacına ulaşmaya çalışan taraflar hasım tarafa yönelttikleri taleplerini karşılıklı olarak gidebileceği son noktaya kadar zorladılar.

[*] Stefanos Yerasimos Kimdir ? (1942-2005)

1942 yılında İstanbul'da doğan Yerasimos, 1966 yılında Devlet Güzel Sanatlar Akademisi'nin Yüksek Mimarlık Bölümü'nden mezun oldu. "Paris Institut d'Urbanisme de l'Universite"den şehircilik diploması alan Yerasimos, 1973 yılında Sorbonne Üniversitesi'nde "Az gelişmişlik Sürecinde Türkiye" konulu doktora tezi verdi. Yerasimos, 1986 yılında ise "Osmanlı İmparatorluğu'nda Gezginler" konulu ikinci bir doktora tezi yazdı. Paris Üniversitesi'nin Şehircilik Bölümü'ne 1972 yılında öğretim görevlisi olarak giren Yerasimos, 1989 yılında aynı üniversiteden profesör unvanı aldı.

Yerasimos, 1994-1999 yılları arasında İstanbul'daki Fransız Anadolu Araştırmaları Enstitüsü'nün müdürlüğünü yaptı. Stefanos Yerasimos, yakalandığı kanser hastalığına nedeniyle 20 Temmuz 2005 tarihinde Paris'te vefat etti

Stefanos Yerasimos öldü

AHMET NSEL

STANBUL - Stefanos Yerasimos, 63 yaşında Paris'te öldü. Hastalığının teşhisiyle vefatı arasında çok kısa bir zaman geçti. Çoğumuz onu son defa, son anda ertelenen 'Osmanlı'nın Son Döneminde Ermeniler' konulu konferansa katılmak için geldiği İstanbul'da, Mayıs sonunda görmüştük. Böyle bir konferansın Türkiye'de, Türkiyeli araştırmacıların katılımıyla düzenlenmesinin önem ve gereğine ilk işaret edenlerden biriydi. Türkiye Bilimler Akademisi için hazırladığı ve özeti Radikal gazetesinde

yayımlanan raporunda, Ermeni sorununun tartışılabilir hale gelmesi için Türkiye dışında yürütülen tartışma ve çalışmalarla yetinmenin mümkün olmayacağını altını çizmişti. Sorunun tek taraflı ele alınmasının mümkün olmadığına inanan Yerasimos'un çizdiği çerçeve, bu konuya milli hassasiyetlerin tek yanlı perspektifinden değil insani

hassasiyetin çoğul bakış açısından yaklaşma gereğini benimseyenlere önümüzdeki uzun bir zaman diliminde yol göstermeye devam edecek.

stanbul'da doğan bir Rum'du Yerasimos. 60'lı yılların ilk yarısında Güzel Sanatlar

Akademisi'nde okumuş bir ğrenciydi.

Akademiye bitirdikten sonra Paris'e gitmiş, doktorasını orada tamamlamış ve akademik kariyerine Paris niversitesi'nde başlamıştı. Yerasimos'un çalışmalarında hayatının gençlik döneminin bu aşamaları her zaman belirleyici oldu. 'Az Gelişmişlik Sürecinde Türkiye' başlığıyla daha sonra Türkçe yayımlanan birinci doktora tezi, o dönemin Marksist- yapısalcı tarih anlayışının izlerini taşıyordu. Osmanlı mparatorluğu'nun Batı karşısında geri kalmasının uzun vadeli yapısal nedenlerini tesbit etmeye çalışıyordu.

şehircilik profesörü

Yerasimos, mimarlık eğitimi görmüş bir şehircilik uzmanıydı. 1972'de girdiği Paris VIII niversitesi şehircilik Enstitüsü'nde, 1989'da profesör oldu.

Ama aynı zamanda Türkiyeli tarihçi kimliğini terk etmemeye özen gösterdi. kinci doktora tezini 'Osmanlı mparatorluğu'nda Gezinler' konusunda hazırladı. Osmanlı coğrafyasında 19. yüzyıl sonundan itibaren yaşanan gelişmeleri, belgelere dayanarak titiz biçimde incelerken, günümüzün siyasal ve toplumsal gerilim noktalarının arkasında yatan tarihi kaynakları aydınlatma çabası güttü. Ama bunu hiçbir zaman sığ bir didaktizme kapılmadan başarıma bilgeliğini gösterdi.

Yerasimos, her şeyden önce stanbulluydu. Bu kente olan ilgisi, konusu doğrudan stanbul olan çalışmalarının çokluğuyla sadece görülmez. 'Konstantiniye ve Ayasofya Efsaneleri'nde, ' mparatoluklar Başkenti'nde, 'Süleymaniye'de ve derlediği ' şgal Altında stanbul' gibi çalışmalarda, bu yerleşikliğin sıcak izleri vardır. 1994'de Fransız Anadolu Araştırmaları Enstitüsü müdürü olarak stanbul'a yerleştiğinde duyduğu heyecan ve beş yıl süren bu görevi boyunca gösterdiği çabalar, başlamasına önayak olduğu araştırmalar, Yerasimos'un bilim insanı kimliğinden taviz vermeden yaşamayı başarabildiği bu tutkunun izlerini taşır.

Çalışmaları yarım kaldı

Yerasimos geçtiğimiz yıllarda bir yarıyl Sabancı Üniversitesi'nde öğretim üyeliği yaptı. Bu deneyimi iki yılda bir tekrarlamaktan büyük haz duyduğunu her fırsatta dile getirdi. Paris'te de konusu Osmanlı coğrafyası veya yakın dönem Türkiye tarihi olan birçok yüksek lisans ve doktora tezini yönetti. Yönetmeye devam ediyordu.

Stefanos Yerasimos, farklı milliyetçiliklerin incelenmesinden Osmanlı saray mutfağına, efsanelerin arkasında yatan tarihsel-toplumsal tahayyülden uluslararası ilişkiler alanına ve kent tarihine uzanan geniş bir alanda yetkin eserler verdi. Değerlendirilmeyi bekleyen, yarım kalmış bir dizi çalışma geriye bıraktı. Hepimiz onun son derece titiz, detayları gözden kaçırmadan ve oluşmuş önyargılara kapılmadan bir konuya eğilmeye özen gösteren yaklaşımından, bu yaklaşımının ürünlerinden yararlandık. Daha uzun bir zaman yararlanmayı ümit ediyorduk.

Uzun yıllardan beri ona yol arkadaşlığı yapan eşi Belkıs'ın, birdenbire ortaya çıkan ve bir anda onu alıp götüreren hastalıkla ilgili söylediği, 'Bu da doğanın terörü' lafını duysa, sanırım Yerasimos omuz silkip geçerci. yi bir insan, bir dost kaybetmenin acısına, Türkiye bilim dünyasının değerli bir mensubunu erken yitirmiş olmasının üzüntüsü ilave olunca, bu isyan dolu değerlendirmeye

katılmamak elde değil.

Yerasimos kitaplığı

- 'Sultan Sofraları 15. ve 16. Yüzyılda Osmanlı Saray Mutfağı', Yapı Kredi Yayınları 2004 □ 'Süleymaniye', Yapı Kredi Yayınları 2002
- 'Topkapı Sarayı'nda Yaşam: Albert Bobovius ya da Santuri Ali Ufki Bey'in Anıları', Kitap Yayınları, 2002
- 'Türkiye'de Sivil Toplum ve Milliyetçilik', İletişim Yayınları, 2001
- 'Kurtuluş Savaşı'nda Türk-Sovyet ilişkileri 1917-1923', Boyut Yayın Grubu, 2000 □ 'İstanbul İmparatorluklar Başkenti', Türk Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2000 □ 'Az Gelişmişlik Sürecinde Türkiye 1, Bizans'tan Tanzimata', Belge Yayınları, 2000 □ 'Az Gelişmişlik Sürecinde Türkiye 2, Tanzimattan 1. Dünya Savaşı'na', Belge Yayınları, 2001
- 'Az Gelişmişlik Sürecinde Türkiye 3 Dünya Savaşından 1971'e', Belge Yay., 2001 □ 'Konstantiniye ve Ayasofya Efsaneleri', İletişim Yayınevi, 1995
- 'Milliyetler ve Sınırlar Balkanlar, Kafkasya ve Ortadoğu', İletişim Yayınevi, 1995

